

НЮ ЕЙДЖ КАТО ПОЛЕ В КУЛТУРНАТА АНТРОПОЛОГИЯ НА XXI ВЕК: ПОДСТЪПИ, ДЕБАТИ, КОНТЕКСТИ

NEW AGE AND THE CULTURAL ANTHROPOLOGY IN THE XXI CENTURY: APPROACHES, DEBATES, CONTEXTS

Анелия Манова

Abstract

This contribution is focused on one relatively new field in cultural anthropology – the New Age studies. Being so new, it is difficult for researchers to define and stabilize New Age as a concept in order to construct their theoretical framework. This paper aims at offering possible periodization due to the meaningful contexts that have had an impact for its appearance and development nowadays. These contexts, linked to the socio-cultural climate, are tackled from the end of XIX century and include historical events and facts, socio-cultural movements and dynamics, political changes, and others. It is amongst the first Bulgarian academic attempts at ‘catching the phenomenon’ in the postmodernity and introduces the personal views of the author about the ways for stabilization and working with this complicated and multilayered concept.

Keywords: New age, postmodernity, identity, definitions, conceptualization, socio-cultural climate

В края на 2015 година вече бях приключила работа по ключов терен, свързан с докторската ми дисертация, посветена на Ню ейдж практики и житейски проекти. Въпреки това, бях продължила да поддържам контакти със събеседниците си, което ми позволяваше да задълбочавам наблюденията си върху части от живота им. Затова веднага приех една странно звучаща покана за рожден ден от моя събеседничка, която завършваше така: „...ще се радвам преди партията да направим едночасова медитация. После ще се преместим в „Баня старинна“¹, където един мой много добър приятел е избрал точно този ден, за да умре, та решихме да съчетаем двата празника – добавяйки „защото какъв по-добър начин да почетем двете най-фундаментални сили на този

¹ Това е османска баня от XIV в. в гр. Пловдив, която днес функционира като център за съвременно изкуство – филиал на Градска художествена галерия в града. В сградата често се организират и провеждат различни културни мероприятия.

свят – раждането и смъртта. След церемонията се връщаме у нас и продължаваме всички с песни и танци, а защо не и малко Акро йога“. След като се отгърсих от първоначалната си изненада, в хода на разговора разбрах, че въпросната „смърт“ на приятеля ѝ беше символична и се касаеше за организиране на инициация, в която чрез дервишко въртене той щеше да се освободи от старото си „аз“.

За мен тази история далеч не беше първото преживяване, в което моите лични възгледи за „норма“ се оказваха подложени на сериозни атаки, предразсъдъците ми – разбити, а контролът над вътрешния ми комфорт – силно разкластен. И въпреки това, аз бях готова да приема тези предизвикателства, винаги, когато у мен се прокрадваше „усещането“, че бих могла да попадна на явления, свързани или поне насочващи към Ню ейдж. Нерядко в тези свои опити обаче успях да получа само наблюдения за отделни практики, без да мога да придобия по-системно и пълно разбиране на понятието Ню ейдж, което е обект на интересите ми като изследовател. Горните щрихи от моя терен илюстрират любопитни ценности и идеи, но трудно могат да се свържат с някаква конкретика за практика или самостоятелно учение. Те най-вече показват сложното „тресавище“ на терени, в което всеки изследовател се оказва, когато се е заел с не леката задача да проблематизира това поле. Тъй като опитът на хората, заети с подобен род идеи, философия и начин на живот е силно синкретичен и разнопосочен, е много трудно явлението да бъде уловено само чрез следване на житейските траектории на отделни информатори и събеседници. Те винаги ще водят към разнообразни посоки, но рядко изследователят може да се надява, че в тях ще открие крайна дестинация, наречена именно „Ню ейдж“. За моите събеседници винаги пътят е по-важен, а действието наричано по-скоро „самоусъвършенстване“. Ню ейдж изглежда просто „витае“ в съвременността и оформя среда за усвояване и управление на различни практики за въпросното самоусъвършенстване, които пък служат на хората, за да осъществят желания от тях житейски проект.

Затова настоящият текст не коментира терени, а се фокусира върху значимите исторически контексти, повлияли на зараждането на Ню ейдж като културен, социален и духовен климат, функциониращ успешно и силно доловимо през последните десетилетия в т.нар. постмодерен свят. Представянето на контекстите, свързани и оформящи полето на Ню ейдж ще помогне за необходимото навлизане в по-дълбоките му смисъл и функция. Наред с това в текста обръщам внимание и на някои базови трудности около дефинирането и дебатите, които характеризират академичния подход към полето, за да очертая, колко всъщност специфична е работата с един съвременен феномен, който няма ясно съдържание и очертания. Това ми дава възможност също да отбележа и моя подход при работа с понятието и при търсене на връзката му с постмодерни процеси и явления.

Настоящата статия се опира на самостоятелно изследване, свързано с полето на Ню ейдж, което осъществих в периода 2015–2020 година, в рамките на

обучението ми в докторската програма към Катедра Етнология на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (Манова 2020). В неговия фокус попаднаха два главни модуса, през които бе разгледано явлението: житейски проекти и практики за самоусъвършенстване. Те бяха проблематизирани чрез два основни терена – обучителен курс по медитация, провеждан в пълна изолация и поставен в български условия и български ютуб канал, посветен на астрологични възгледи и идеи. Изследването е осъществено с методите на предварителни наблюдения, дълбочинни интервюта и серия от лични участия в терените. В статията си „Ню ейдж културата, възможни подходи и методи на изследване“ (Манова 2019) подробно разглеждам предизвикателствата в методологическо отношение, които стояха пред моята изследователска работа по темата. Тук отделям внимание на не по-маловажната част от всяко самостоятелно проучване, а именно създаването на теоретична и аналитична база, градяща се върху научни подстъпи и исторически контексти. Вярвам, че предложените прегледи и анализи в този текст биха могли да се окажат добра „екипировка“ за всеки изследовател, заинтригуван от Ню ейдж проблематиката и изкушен от запознаване отблизо с по-дълбокото съдържание на този социален феномен.

Дефиниции, дебати и граници на една аморфност

Въпреки парадокса в това подзаглавие, опитите да се подчини и овладее понятие като Ню ейдж, макар и да изглеждат като хвърлена енергия на вятъра, все пак са важни и бележат голяма част от усилията на изследователи, пишещи по тази проблематика. Според Джордж Крисайдс те „ни дават възможност да разкрием различните забележителни характеристики на движението Ню ейдж и да гарантираме, че ключовите аспекти не се пренебрегват“ (Chryssides 2007: 5). В статията си „Defining New Age“, той откроява редица атаки към полезността на термина в академичното поле, както и редица аргументи в негова подкрепа. Атаките най-общо се основават на липсата на конкретно съдържание на термина и предсказуеми адресати на явлението Ню ейдж. Също така и на факта, че това понятие не се възприема емически от самите хора, които се свързват с подобен род идеи, а е основно етически употребявано, но без ясни граници какво обхваща и какво остава извън „шапката“ му. Според самия Крисайдс, въпреки тези недостатъци, няма измислен по-подходящ термин и боравенето с Ню ейдж може да бъде възможно с редица уговорки и внимателно проблематизиране. Извън този добре систематизиран поглед към проблема, можем да открием колебания и размисли, относно опитите за дефиниране на понятието и неговата полезност, в работата на всеки един от значимите автори в това поле. До голяма степен може да се твърди, че Ню ейдж е „понятие-фантом“. Поради факта, че това поле е изпълнено с неясни граници, форма и обхват, много от изследователите му попадат в сложен водовъртеж от дефиниции и теренни източници, но въпросът каква е тяхната основна същност често се размива,

което силно затруднява както теоретичното осмисляне на този проблем, така и емпиричните изследвания, свързани с него. Независимо от множеството дебати по отношение на неговото съдържание, дефиниране и граници, единно съгласие за определение на Ню ейдж все още липсва. Затова преди да премина през периодите, които имам намерение да очертая, ще представя накратно полето и дискусиите в него, както и ще предложа свой прочит към това как може да се проблематизира то.

Тръгвайки от идеята за Ню ейдж като концепция, Майкъл Йорк го очертава като „понятие, под чийто чадър се включват голямо разнообразие от групи и идентичности, които са обединени от техните очаквания за голяма и универсална промяна, основана предимно на индивидуалното и колективно развитие на човешкия потенциал“ (York 1995: 1–2). Тази формулировка всъщност доста точно синтезира главните характеристики на голяма част от движенията и общностите, причислявани към полето на Ню ейдж – очакване за настъпване на един нов планетарен период, при който хуманизмът ще навлезе в своя апогей, като централна митологема тук е идеята за развиване на човешкия потенциал. И все пак този поглед „отгоре“ макар да улавя двата най-базови фундамента на полето, не очертава негови граници и обхват. Точно тази хлабавина на понятието атакува Стивън Сътклиф, като заявява, че Ню ейдж е „конструкт – т. е. понятие, създадено от външни лица, за да обедини изкуствено определен брой различни идеи. Следователно това понятие няма предсказуемо съдържание и фиксирани адресати“ (Sutcliffe 2003: 29). В тази постановка той вижда проблем и апелира учените, които работят в това поле, да формулират нов вид термин, който да е в състояние да създаде по-добра картина на явлението. Сходен възглед, макар и не толкова скептичен, споделят и други изследователи. Така например, Олав Хамър представя термина като общ знаменател за разнообразие от съвсем различни съвременни популярни практики и убеждения, който в края на 70-те години се налага в обществената среда, но е „обединен чрез исторически връзки и споделен дискурс“ (Hammer 2006: 855). Въпреки това авторът продължава да го използва активно в работата си. Подобно на Хамър, Пол Хилас счита, че терминът е „еклектичен миш-маш от вярвания, практики и начини на живот“, който е обединен от „просто един жаргон като Ню ейдж“ (Heelas 2008: 104). Според него това поле е толкова голямо и разнообразно, че нито един учен, работещ по проблематиката му, „не може да се надява да се справи с всичко това“ (Heelas 2008: 15). Уолтър Ханеграф определя Ню ейдж като „етикет, прикрепен безразборно към всичко, на което изглежда, че пасва“. По този начин това явление „означава различни неща за различните хора“ (Hanegraaff 1996: 515). Така той се противопоставя на идеята, че в Ню ейдж може да има единна идеология.

Различна от тези позиции заема Джеймс Люис. Въпреки, че не отрича проблематичността на общ термин като Ню ейдж, той заявява, че това все пак е полезна етична категория за учените, тъй като „няма сходен термин, който да обхваща всички аспекти на движението“ (Lewis 1992: 2). По същия начин Кри-

сайдс, твърди, че фактът, че Ню ейдж е „теоретична концепция“, не „подкопава неговата полезност или пригодност за употреба“. В подкрепа на това той прави сравнение с термин като „индуизъм“, който изследователите на религията отдавна използват въпреки неговата проблематичност (Chryssides 2007: 13). За Крисайдс Ню ейдж е „контра-културен *Zeitgeist*“ (Chryssides 2007:22), който за съжаление не може да бъде разгледан като единно движение, а за Стив Брус, това е „просто една обществена среда“, която е характеризирана от фактори, обусловени от самата съвременност (Bruce 1998: 14).

Сложно обстоятелство в проблематизирането на Ню ейдж още е фактът, че в това поле отсъства централна власт или фигура, обособяваща правила и определяща конкретни цели и движения. Както вече беше отбелязано, много от групите и индивидите, които етически могат да бъдат категоризирани като „ноейджъри“, всъщност отхвърлят подобен етикет. Някои дори изразяват враждебност към всяко възможно външно определение за самите тях (Kemp 2004: 177). Вместо този етикет, участващите активно в средите, свързани с Новата епоха², обикновено описват себе си като „духовно търсещи хора“ (Sutcliffe 2003: 100) и не рядко търсят духовността, отхвърляйки религиозното (поне на пръв поглед) и опирайки се на научния рационализъм (поне според тях). Те изтъкват преди всичко своята критичност към обществената среда и изразяват готовността си да въздействат чрез собствената си (личностна) промяна върху едни по-машабни действия за трансформиране на съвременните общества. Според Сътклиф появата на идеята за „търсещия човек“ е до голяма степен „рефлексивна идентичност, зародила се в следвоенно време“ (Sutcliffe 2003: 201). В основата си тя е индивидуалистичен проект.

Все пак трябва да се подчертае, че има множество по-конкретни групи и движения, които попадат под „шапката“ на Ню ейдж като по-голям смислов идиом, но същевременно имат свои духовни учители и възможна каноничност, взаимствайки и модифицирайки основите на някоя от трите световни религии: християнство, юдаизъм, будизъм (Pike 2004: 25). Поради тази причина Ню ейдж много често се разпознава основно като алтернативна духовност и се разполага като тема, предимно в полето на Нови религиозни движения. Това може да се дължи на факта, че в най-ранните проучвания по темата, Ню ейдж предизвиква интереса предимно на автори, свързани с полето на религията. Тук също има някои разнопосочни възгледи доколкото това отнасяне е актуално и прецизно. Работата на Майкъл Йорк е такъв пример за принадлежност към полето на религията – той определя Ню ейдж по-скоро като едно от Новите религиозни движения, като го разглежда в паралел с неоезичеството (York 1995: 2). Същата стратегия следва и една малко по-ранна авторка – Айлийн Бейкър, която в книгата си „Новите религиозни движения. Практическо въведение“ (1990),

² В текста понятията Ню ейдж, Нова епоха, Ера на Водолея се използват като еквивалентни. Това се дължи на факта, че и трите са вече наложени както в публичното пространство, така и в академичните среди, и функционират успешно като синоними за явлението.

отделя внимание на класифицирането на различни течения, като сред тях поставя и Ню ейдж. В противовес на това, Хилас и Сътклиф отхвърлят тази категоризация. Хилас смята, че макар елементи от Новата епоха да представляват всъщност отделни Нови религиозни движения, то това не важи за всяка една група от Ню ейдж (Heelas 1996: 9). Сътклиф също споделя това виждане, като добавя, че само по себе си Ню ейдж не може да се определи като единна религия (Chrissydes 2007: 19).

В своите изследвания по темата аз възприемам като близка идеята Ню ейдж да се разглежда като част от културната среда на XX и XXI век (Bruce 1998; Chrissydes 2007). Със своята пъстрота на търсения и свободно избираема игра на самопроектиране на идентичности (Giddens 1991), Ню ейдж кореспондира изключително много със съвременната постмодерна реалност. Тя може да бъде определена като носеща отпечатъка на една константна несигурност. Рискова, водеща до безконтролна свобода (Бек 2013; Giddens 1990), в която личностите изпитват все по-задълбочаващи се състояния на безпокойство и тревожност при липсата на солидна основа, върху която да функционира техния, иначе флуиден, свят (Бауман 2003; Тейлър 1999; Тейлър 2003; Роза 2015). Тези ефекти са категорични следствия от сложни трансформации в социалата тъкан на съвременността, където Ню ейдж симетрично се разполага и функционира.

Връщайки се към статията на Джордж Крисайдс, искам да обърна внимание на един централен въпрос, който той поставя и който според мен, е възможност за стабилизиране на понятието и успешното му управление: „На интуитивно ниво много читатели биха претендирали, че могат да разпознаят Ню ейдж, когато го видят (...). Ако се предполага, че включва хомеопатия, източни религии, дълбока езотерика, ангели, ченълинг, карти таро, астрология, невролингвистично програмиране, то какво обединява всички тези интереси? Ако няма единна същност, то поне има ли връзка между всички тези неща?“ (Chrissydes, 2007: 6). Днес една от същностните характеристики, която може да бъде изведена по отношение на Ню ейдж си остава **еклектичната** му природа. Олав Хамър излага наблюдението си, че развиването на мирогледа на нюейджърите се постига чрез комбиниране на парчета от различни философии, за да формира един собствен индивидуален микс (Hammer 2001: 28). Като част от своя еklektizm Новата епоха привлича идеи от много и различни културни и духовни традиции от целия свят. Опитът за легитимация обаче, подчертава Хамър, се базира на подход, основан на „глобално единство с много неясна претенция“ (Hammer 2001: 139). Така например, в моите терени, съсредоточени в български контекст, може да се открие пъстро преплитане между православие, практикуване на йога гимнастика, следване на суровоядски хранителен режим, съчетан с източни практики на медитация, подкрепени с психологически похвати от модерната психология, целящи да облекчат стреса, но и от съвети на нумеролози и астролози и т.н. Тази примерна „верига“ се среща в различни вариации и според мен показва какви усилия е необходимо да полагат личностите днес, за да овладяват всичките си потребности от стабилност, ясни ори-

ентири, вътрешно сцепление, чувство за принадлежност, чувство за смисъл. Всяко едно звено от очертаната примерна „верига“ е вид система, с оформени граници и правила-показатели.

Проблематизирането и дълбинното изследване на възможната употреба на всяка една от тези системи във всекидневието на хората и към какво тя се адресира, ще покаже и връзката, която Крисайдс търси между разнопосочните компоненти, които разглежда в цитата, който маркирах. Осъществявайки тази връзка, вече по-лесно може да се създаде основа за проучване и задълбочено изследване на същността на явлението. Подобни изследвания ще илюстрират и потенциала на Ню ейдж като терен, чрез който може да се „диагностицират“ и анализират някои от най-наболелите въпроси на съвременността. Така например, йогата като система показва как тялото да се поддържа в оптимална форма, осигурявайки комфорт на духа. Суровоядският режим в този пример показва как тялото да бъде хранено и „отглеждано“ от своя притежател. Астрологията показва как човек да направлява съдбата си чрез потенциалите, които вярва, че са му заложени от „звездите“. Медитацията помага да надвие стреса от всекидневието и да постигне спокойствие на ума. Модерната психология – как да коригира или направлява поведението си в желаната от него посока, а религията – как да придаде смисъл на съществуването си. Всеки един от тези въпроси получава вид отговор и така нуждите на хората се свързват с полето на Ню ейдж, в което се осъществява връзката между иначе разнопосочните интереси и ценности. Търсенето на разнообразни системи показва нуждата на личността от граници, в които да функционира и чрез които да направлява огромната и безконтролна свобода на избора, която постмодерното съществуване предлага. Зад всяка от тези системи стои определен идеологически код, който човек възприема, съобразно личните си нужди и предпочитания (отново съвсем свободно) и с който си служи, за да възприеме и осмисли онова, което му се случва в заобикалящата го реалност. Така че, тази еклектика, която първоначално поражда напрежение при изследването и проблематизирането на полето, всъщност – когато се разпадне на отделни части – започва да насочва към естеството на самото съвремие, често определяно от учените с общото понятие „постмодерност“. Постмодерността носи със себе си важни дарове на съвременния човек. Тя предоставя гъвкав избор и вариация от възможности за самопроектиране на идентичността, но и довежда до уязвимост, поради все по-трудната задача свободата да бъде управлявана.

На този така очертан фон изглежда, че явление като Ню ейдж отговаря на определени потребности. Неговият успех се дължи на факта, че то е силно флуидно (по примера на известната теория на Зигмунт Бауман за състоянието на флуидна модерност) (вж. Bauman 2000). Притежаващо тази важна характеристика, то се вписва в природата на тази модерност, за която Бауман говори. Тъкмо неговата многопластовост, неустановеност, аморфност, го превръщат в пластичен инструмент, притежаващ силни слепващи свойства. Благодарение на своята флуидност, явлението успява да проникне в „цепнатините“ на някогаш-

ните солидни структури (религия, държава, институции, общност, семейство и пр.) и да укрепи възприятието за разпад и дезориентация у личностите. Така то съдейства при сформирването и удържането на идентичността; при овладяване на екзистенциалните страхове, с които човекът, придобил късно-модерните консуматорски импулси „в търсене на нещо следващо“, не може да не се сблъска. Ню ейдж обхваща както компоненти от религиозно естество, така и свойствата на психология (рационалност/наука), за да обедини широк корпус от познания за човешкото съществуване, управляващ и огромен „резервоар“ от похвати. Тези елементи имат една обща задача: да допринасят съществено за справянето с безпокойството, общата несигурност и затруднение на хората да подредят своя свят в по-голямата картина на времето, да изградят визия за бъдещето си, да построят разказ за своята житейска траектория и в крайна сметка да очертаят хоризонт за собственото си битие.

Контексти и периодизация на една константна изменчивост

Макар все още да съществуват отворени и силно оспорвани дебати по отношение на обхвата на понятието Ню ейдж, на неговата значимост или полезност, това изследователско поле е вече очертано в хуманитарните науки. Освен чрез академичните подстъпи, разбирането за този феномен включва периодизация на неговата история и значимите контексти, към които тя насочва. Глобалните и локални перспективи на съвременността оказват съществено влияние върху формирането на това поле и задължително трябва да бъдат вземани предвид при проблематизирането му. Настоящият преглед на контекстите и периодизацията на Ню ейдж е само една от възможните подредби на десетилетия и периоди със значимост за формирането на това поле. Границите на предложената от мен периодизация, по отношение на Ню ейдж като емпиричен феномен в социалната реалност, не са прецизни, не могат и да бъдат. Те само маркират по-важните причини и техните исторически корени, повлияли на картината на Ню ейдж – такава, какъвто днес е позната. Натрупването на всички тези контексти позволява да се идентифицират една голяма част от носещите конструкции, оформили облика на Новата епоха. Необходимо е също ясно да се подчертае, че става дума за предвестници и податки за днешната изява на Ню Ейдж.

Според антрополога Невил Друри, Ню ейдж има „осезаема история“ (Drury 2004: 14). Уолтър Ханеграф твърди, че „повечето от вярванията, които характеризират Новата епоха, вече присъстват в края на XIX в., дори до такава степен, че човек може с право да се запита дали Новата епоха въобще въвежда нещо ново“ (Hanegraaff 1996: 482–483). След епохата на Просвещението в Европа, от XVIII в. новите езотерични идеи се развиват в отговор на развитието на научната рационалност. Приблизително по същото време скорост набират

окултизмът и свързаните с него практики, първоначално в Западна Европа, а по-късно и в САЩ. Според Ханеграф, точно окултизмът е повлиял в развитието на мирогледа, от който възниква Новата епоха (Hanegraaff 1996: 406–407). Въпреки че много от идеите могат да бъдат проследени и имат своята история, Ханеграф издига твърдението, че повечето „нюейджъри“ са „изненадващо невежи за действителните исторически корени на своите вярвания“ (Hanegraaff 1996: 323). По подобен начин разсъждава и Хамър. Този вид „амнезия“ според него, е „съставна част от феномена Ню Ейдж“ и така самите му носители обикновено приемат повечето идеи безкритично, без да осъзнават или да се интересуват откъде произлизат техните корени (Hammer 2001: 180). Ако бъде разгледан като форма на западен езотеризъм, както го интерпретира Йорк (York 1995: 33), то предшествениците на Новата епоха трябва да се търсят векове назад в Европа при идеите на Антична Гърция. Една такава теза издига Робърт Елууд в статията си: „How New is the New Age“ (Ellwood 1992: 59). Все пак сред изследванията, посветени на Новата епоха, преобладават схващанията, че за нейно начало най-общо може да бъде считан периодът от края на XIX и началото на XX в.

Когато се говори за началото на Ню ейдж движенията, обикновено се достига по-скоро до 1875 г., когато в Ню Йорк е основано т. нар. теософско общество. Това е окултна група, основана от рускинята Елена Блаватска и кръг от нейни последователи. Четат се лекции с езотерично съдържание, предават се идеи от дългите поклоннически пътувания на Блаватска. Извършват се ритуали в специално наетите от нея и сподвижниците ѝ апартаменти, където тя посреща своите последователи. Личността ѝ е силно противоречива, а името ѝ е замесено в скандали с измами (Hanegraaff 1996: 448; Sutcliffe 2007: 60; Chrissydes 2007: 6). Въпреки това тя оказва голямо влияние върху идейните течения през XX в. с основни теософски концепции, които повлияват върху литературата и изкуството, свързани с Ню ейдж. Основателите на много и различни Ню Ейдж и сродни движения и техни предвестници са били повлияни от Блаватска или първоначално са били членове на Теософското общество. Нейният кръг от последователи включва имена като Рудолф Щайнер, Алис Бейли, Елена и Николай Ръорих, Джиду Кришнамурти, Ани Брезант, Дион Форчън, Мария Монтесори и др. Всички тези писатели и философи все още имат значително влияние и могат да се открият по рафтовете на повечето съвременни книжарници в разделите за духовна и езотерична литература. Считани са за катализатор на идеите на Новата епоха и като допринесли съществено за формиране на някои от философските и социокултурни течения, свързани с нея. Почти паралелно с тези течения се заражда и българският пример за духовна формация, следваща сходни модели на мислене, а именно Бялото братство на Петър Дънов. Фактът, че всички тези обществени фигури се появяват по едно и също време, в различни части на САЩ и Европа, повлияват се един друг и оформят сходни идеи, е насока към локализиране на началните линии, в зараждането на един Ню ейдж климат.

Ако периодът от Теософското общество до първите десетилетия на XX в. представлява условно една смислова единица време, то за следващ важен смислов и времеви идиом би могло да се приеме периодът между двете Световни войни. Въпреки краткия времеви интервал, този период представлява време на значителни промени – както икономически и политически, така и културни и философски. Военните действия през Първата световна война и дадените жертви са показали на човечеството лицето на смъртта в катастрофални измерения и са поставили проблема за смисъла на човешкия живот. Във философско отношение зародилият се през междувоенния период екзистенциализъм е течението, което повлиява върху възгледите на голяма част от философския елит и се стреми да задоволи мисловните търсения на човека. В културно отношение съществено влияние оказва течението на модернизма в художествено-естетически план, а по отношение на възгледите, характеризиращи това направление, би могло да се обобщи, че да бъдеш модерен, тоест съвременен, означава да следваш рационализма, да вярваш в прогреса, но и да се опираш на хуманистичните идеали и ценности, в чиито център е поставен човекът. Това, в известен смисъл, предполага отказ от миналото, неудовлетвореност от настоящето и устременост към бъдещето. Тези ценности щрихират плавно формиращата се модерна идентичност на индивидите от XX в. В това формиране индивидуализмът, свободната смяна на социална, религиозна и полова принадлежност, задават редица перспективи, които в крайна сметка трябва да намерят начин, по който да бъдат удържани и направлявани.

Заедно с това, в началото и средата на XX век се развиват движенията на феминизма, които задават нови перспективи и пред двата пола и поставят редица въпроси за устройството на Западните общества и мъжката доминация в тях. Опитът на жената да се легитимира в социалния живот, борбата за равни права с мъжете и постепенното налагане на идеята за отърсване от „мъжко господство“ (вж. Бурдийо 2002), също е една кардинална промяна на социалното. Тези ценности намират силно отражение в днешния Ню ейдж, където женствеността и женското начало са особено ценени и развивани. Паралел между Ню ейдж и феминизма е се открива в книгата на социоложката Карлин Кроули „Feminism’s New Age: Gender, Appropriation and the Afterlife of Essentialism“. В това изследване духовността на Ню ейдж се разглежда като следствие от постигнато динамично израстване в дългогодишната традиция на женската социална и политическа сила (вж. Crowley 2011).

В музикален план между двете световни войни настъпва епохата на джаза, която играе важна роля в цялостната културна среда от периода. Тази музика спомага за разширяването на редица социални граници. Наблюдава се еkleктизъм, свободно смесване на елементи, липса на фиксирани правила. Изтъкнати фигури, свързващи се с останалите сфери от културната среда през този период и оказващи силно влияние чрез творбите си, са Ърнест Хемингуей, Франсис Скот Фицджералд, Томас С. Елиът, Ерих Мария Ремарк, Карл Манхайм и пр. В тази среда се появява представата за „изгубеното поколение“ или поколение-

то, достигнало зрялост по време на Първата световна война. То се определя като скитащо, дезориентирано, „без посока“, и същевременно готово да тръгне в най-различни, понякога неочаквани, посоки. В религиозен план се създава добра основа за поява на първите нови религиозни движения. Засилва се влиянието на окултизма, главно по отношение на търсенето на контакт с душите на мъртвите. Голямата депресия в навечерието на Втората световна война, безработицата, засилват усещането за криза и увеличават нуждата от духовни търсения. Ролята на психологията, като една все още сравнително нова наука, все повече се утвърждава, а някои от имената-емблеми в това поле като Зигмунд Фройд и Карл Густав Юнг, ще окажат особено силно влияние върху Новата епоха. Всички тези процеси повлияват значително за развитието на ново отношение към човека и света и полагат основи за търсения в посока на една „нова духовност“.

След военните катаклизми на Първа и Втора световна война, може би един от най-значимите периоди, където започналият още в началото на века синтез на идеи тръгва към своя апогей, е периодът на 60-те години на XX в, когато контра-културата в САЩ е в разгара си. Хипи движението, отхвърлящо статуквото и обявяващо се против военните действия във Виетнам, увеличава популярността си и след като покорява с идеите си САЩ, прониква в много европейски страни. Съвсем разпознаваем и останал в историята е Хипи лозунгът „правете любов, а не война“, освен че оказва съществено влияние чрез обществени протести, Хипи движението оставя следи във всяка сфера на изкуството и налага значими трансформации в социалната среда. Широко влияние има музиката като централен изразител на идеите на това движение. Особена популярност и принос за музикалния облик от периода имат Бийтълс, Ролинг Стоунс, Дъ Ху, Джими Хендрикс, Лед Зепелин, Пинк Флойд, Боб Марли, Дженис Джоуплин, Боб Дилън, Дъ Дорс, които олицетворяват духа на епохата. Обликът на Новата епоха се допълва от модните тенденции, където се наблюдава многообразие от цветове и разкрепостеност. Търсят се всевъзможни изразни средстава за привличане на общественото внимание и те допринасят съществено за разпознаваемия облик на Хипи културата. Нейните носители носят своите емблеми и заявяват открито принадлежността си към това течение, и тази черта донякъде може да се открие като контраст с аморфността на Ню ейдж. Характерно за Хипи културата е също приемането на наркотици (канабис, LSD), рок музиката, източната философия и религия. Начинът на живот е сравняван с номадски, подчертано е вниманието към екология и природозащитничество.

Според Крисайдс, Хипи движението има по-малък принос към Ню ейдж, отколкото е прието да се смята. Важен акцент по отношение на Хипи културата са пътуванията, които членовете на движението осъществяват. Представителите на Хипи движението обикалят музикалните фестивали със своите емблематични бусове, спят под открито небе в очакване на следващия музикален фестивал. „Техните интереси изглеждат много повече музикални отколкото духовни“, пише той (Chryssides 2007: 8).

Тази позиция обаче не се споделя от много изследователи и преобладаващо по-скоро е мнението, че Хипи движението изиграва основна роля върху Ню ейдж идеологията. Макар през 70-те и 80-те години поколението на т.нар. „деца на цветята“ да изоставя до известна степен начина си на живот, протестите да изгубват своята острота и смисъл, и хората да се ориентират към по-устойчив и уседнал начин на живот, то това поколение все пак запазва и пренася във времето голяма част от своите възгледи и ценности, свързани с либерализъм, ненасилие, равноправие, източни философии и практики. Може да се каже, че именно то е коренът, от който културата на Новата епоха израства такава, каквато е позната днес.

Хипи движението има кратък живот. Въпреки че остават няколко Нео хипи групи, като цяло то почти изчезва в началото на 70-те години на ХХ в. Поколението през това десетилетие изглежда по-заинтересовано от конвенционален начин на живот, кариерно развитие и материално благополучие (ефектите от добре позициониран и менажиран капитализъм). За разлика от Хипи, Ню ейдж теченията са особено гъвкави и добре позиционирани се в условията на капитализма (Carrette & King 2005). Много наблюдатели отбелязват именно 70-те като начало на Ню ейдж в по-новата му история. Според Хамър именно тогава терминът Ню ейдж става често срещан в културната среда (Hammer 2001: 73). Според Сътклиф, този термин се прикрепя предимно към различни субкултурни групи. Той отбелязва също, че значението му се променя – ако преди се е отнасяло конкретно до предполагаема настъпваща астрологична Нова епоха, то смисълът му придобива преносно значение за обозначаване на различни духовни дейности и практики. Ханеграф отбелязва втората половина на 70-те години като период, в който Новата епоха се „разширява“, за да обхване голямо разнообразие от алтернативни духовни и религиозни вярвания и практики. Не е задължително те да се свързват с вярата в Епохата на Водолея, но въпреки това са широко признати като сродни в търсенето на алтернативи за обществото (Hanegraaff 1996: 97).

Друг паралелен феномен в този период, който оказва голямо влияние върху по-нататъчното формиране на Ню ейдж идеология, е формата на екоселищата, насочени към природосъобразен начин на живот. Този тип проекти, насочват постепенно към това как идеите на Новата епоха се проектират практически върху всекидневието на човека. Генеалогията на тези идеи отвежда към ХVIII век, чрез работите на Жан-Жак Русо, на Франсис Бейкън и др., но 60-те и 70-те години на ХХ век оформят характерни възгледи, които въпреки утопичния си привкус, намират израз в създаването на комуни, а по-късно и в изкристализирането на екоселищата като вид житейски проект.

Един от първообразите на тези екоселища е проектът Финдхорн. Селището е основано през 1962 г. в Североизточна Шотландия, под влияние на идеите на теософското общество от Питър и Айлин Кади. Общността започва като „градински експеримент“ (Chryssides 2007: 8), но по-късно се превръща във влиятелен проект за живеене близо до природата. Финдхорн се свързва с духов-

ните търсения, определяни като Ню ейдж, и именно там започва да изпъква идеята за живот близък до природата, биодинамично земеделие, преплетено с идеи за осъзнато отношение към природата и човека. Общността, съществува все още и задава образците си и в други страни. Тази практика оказва влияние върху по-късно ориентирани екопроекти, като включително и в България могат да се открият подобни форми на т.нар. екоселища. Изследвания, свързани с екоселища в България, са част от работата на Атанаска Станчева по дисертационния ѝ труд *Екодвигения в постсоциалистическа България. Културни практики и гражданска активност* (вж. Станчева 2016)³.

Набелязаните процеси разширяват достатъчно концепцията за една Епоха на Водолея, за да достигне тя до масовата аудитория в САЩ и Европа. Пример за разширяването на този дискурс е битническата култура от края на 50-те години и автори като Алън Гинсбърг и Джек Керуак, чиято книга „По пътя“ (1957 г.) изиграва много голяма роля в разгръщането на това движение. Вземането на наркотици като опит за бягство от реалността и за потапянето в един нов и различен свят на фантазми и нов тип религиозно и социално поведение също се отнася към този тип култура. За още по-голямата популярност на Епохата на Водолея допринася медийното пространство, по отношение на Хипи културата и заслуга за това има мюзикълът „Коса“ и едноименният филм (1979 г.) на режисьора Милош Форман. Художествените образци водят до постепенно оформяне на публичен дискурс, който легитимира очакването за едно „ново време“. В началото на 70-те и средата на 80-те от ХХ в. се заражда и музикалният жанр Ню уейв и групи като Депеш Мод и Дюран Дюран, Юрая Хийп с техния Джулай морнинг и пр. Важен фактор от този период са и гражданските движения като протестите срещу войната във Виетнам и участието на американски интелектуалци в тези процеси. В тази връзка например, е и участието на актрисата Джейн Фонда чрез политически и феминистки позиции и прояви. В следствие нейните занимания с аеробика отбелязват един поглед към хармонизирането на тялото и душата чрез движение, дишане и танц. Пак в тази връзка постепенно се налагат и течения, свързани с терапията на танца и ролята му за разкрепостяване на духа. Нарастващата популярност на тези разбирания намира отклик в широката популярност на филми като „Брилянтин“ (1977 г.), „Треска в събота вечер“ (1978 г.), „Флашданс“ (1983 г.), „Мръсни танци“ (1987 г.). Тези образци на киното, музиката, както и социалните движения през тези десетилетия оформят един много важен контекст, чието наследство е съхранено и днес. Те очертават добра основа за днешните течения, свързани с Ню ейдж културата. Популярността им произтича от постепенната подготовка на публичното пространство за концепции, свързани с очакване за промяна, вътрешно израстване, трансформиране на обществото, а способите за това се търсят чрез преплитането на телесност и духовност.

³ Вж. също и Станчева 2015, където авторката разглежда български пример, свързан с опита за постигане на модели за устойчиво развитие в рамките на определена формация.

Значително по-подготвено е общественото пространство и за навлизане в много по-голяма дълбочина в духовните пространства на човека. Възможно става свободното обговаряне на лични теми публично, благодарение на все по-достъпните достижения и услуги на психологията и психотерапията. В западните общества дори може да бъде наблюдавана една тенденция към саморазкриване, към разкрепостяване, към споделяне с терапевтична цел. „Западнякът се е превърнал в изповядващо се животно“, пише Мишел Фуко в своята „История на сексуалността“ том I (Фуко 2019). По този начин се измества властта на посветения от религиозните институции свещенослужител, към овластения от науката терапевт. В тази трансформация в режимите на говорене и споделяне централно място заемат емоциите и търсенето на „автентичен аз“. Според Фуко обаче, изповедта не разкрива истината, а създава такава. На човека се делегира механизъм, чрез който може да изработва свои режими на истина, които да подкрепят, оформят и направляват неговата идентичност, като създават и непрекъснато преактуализират биографичния му разказ. Според един от създателите на трансперсоналната школа в психологията, особено ценен и в Ню ейдж средите – Ейбрахам Маслоу, всеки човек е отчасти свой собствен проект и се самоизгражда (Маслоу 2010). Тези линии оформят идейния механизъм, по който по-късно се задействат и поредица от практики в търсене на душевен комфорт, себеизразяване, автентичност. По този начин се задава още една от линиите, където Ню ейдж си проправя път, но и обратното е вярно – психологията има какво да даде и дава на Ню ейдж, както в теоретично отношение, така и практически чрез техники и практики. Много от школите в психологията днес изглеждат силно заредени от Ню ейдж философии, но и много от движенията, причислявани към Ню ейдж създават впечатлението за силно повлияни от идеите в психологията и нейните достижения. Подобни въпроси са поставени и в книгата на Симеон Кюркчиев „Психологически експертизи и грижата за себе си“, където авторът се фокусира върху т. нар psy-науки, като прави уместни паралели с Ню ейдж и анализира „цялостната логика, която се открива в различните психологически отнасяния към себе си“ (Кюркчиев 2019: 13).

Идеите, свързани с една нова ера на духовен разцвет, са тема и на много литературни творби, които също оказват съществено влияние върху развиването на Ню ейдж мироглед. Един значим образец в тази насока е книгата „Съзаклятието Водолей“ на Мерилин Фъргюсън, която се през появява през 1982 г. В нея Фъргюсън прави заявка за смяна на парадигмата: „една огромна, разтърсваща, необратима промяна ни връхлита. Това не е нова политическа, религиозна или икономическа система. Това е ново мислене – прелом в критичен брой индивиди, една мрежа, достатъчно могъща, за да доведе до коренни промени в нашата култура“. Фъргюсън възприема необходимостта от преход в духовността: от миналия ѝ акцент върху традиция, власт, вяра и ритуал, в Нова по вид духовност, която се позовава на преки знания и опит. Тя подчертава значението на медитацията, изцелението и призоваването на вътрешната божествена природа у човека. Това я прави сред първите автори в литературата,

събираща на едно място някои от основните белези на Ню ейдж. Според нея те не само биха осъществили промяна в личността, но тази промяна неотменно би била последвана от една социална и политическа трансформация.

Влиянието на Фъргюсън се крие не само в утопичния модел, който тя предлага, но и в анализа на това как се възприема действието на това движение (Chryssides 2007). Авторката предпочита да използва словосъчетанието Ера на Водолея, което според нея кореспондира добре на Новата епоха. Според нея във въпросната епоха хората няма да се разграничават едни от други чрез отделни организации и идеологии, а трябва да се намерят начини, чрез които „да дишат заедно“ (breathe together) в симбиоза. За Фъргюсън Новата епоха не е още едно религиозно движение, а сегментирана, полицентрична, базирана на равни начала мрежа (Segmented Polycentric Integrated Network (SPIN) (Chryssides 2007: 17). Идеите идват заедно, в различни моменти: в книги, в списания, в групи със специализирани интереси и на различни събития и фестивали. Тя говори за „движение без име“ (the movement that has no name). Популярността на тази книга, както и на авторката ѝ са значителни в САЩ, като *Ню Йорк Таймс* определя „Съзаклятието Водолей“ като „Библията на Ню ейдж“ в началото на 80-те години.

Влиянието на литературни творби в разграждането на Ню ейдж придобива още по-голямо значение чрез популяризирането на различни системи за обследване на човешката същност, прокарващи езотерични представи. Така например, астрологията придобива все по-широка популярност и достига до обикновения човек, който вече има набор от наръчници, за да се възползва от разширена ѝ употреба. Такива примери са книгите на Линда Гудман „Слънчеви знаци“ (1968 г.); „Знаци на любовта“ (1978 г.). Те също са обявени за бестселъри от *Ню Йорк Таймс*, а днес поддържат тираж също и на българския пазар. Авторите, повлияни от Гудман, продължават да запознават широката аудитория с термините на астрологията и допринасят за оформянето ѝ, така както днес тя се използва. Не бива да се пропуска и фактът, че названието Епоха на Водолея е именно „патент“ на астрологията. Това насочва към идеята на Майкъл Йорк, че именно астрологията „осигурява основната рамка и обосновка на Новата Епоха“ (York 2007: 408). В статията си „Beyond the Millennialism: The New Age Transformed“ Гордън Мелтън, също откроява различните употреби на астрологията днес под въздействието на Ню ейдж културата: „Астрологията беше извадена от по-стария детерминистичен контекст, в който преди това се намираще и представляваше отворена система. Вместо ходенето на астролог, за да се предскаже бъдещето, сега астрологията се използва като средство за самопознание. Вместо да му се покаже това, което непременно ще се случи, чрез звездите, сега човек научава за таланти, потенциали и благоприятни сили в психиката, които могат да бъдат използвани при създаването на Новия човек“ (Melton 2007: 89).

Освен астрологията, особено популярни стават далечни култури, носещи екзотични знания. Индия, Китай, Мексико, някои индиански племена или пле-

мена, обитаващи далечни острови, будят интереса на европейци и американци. Фолклорът на тези страни се припознава като мъдрост от древността, със световно значение, изгубена за Западния свят, но оцеляла сред екзотичните „други“. Заражда се Ню ейдж поклонничеството или модата да се обикалят места, които се считат за свещени спрямо дадена Ню ейдж философия. На тези въпроси е посветена работата на Адриан Ивакиев (вж. Ivakhiv 2001). Към темата проявява интерес Евгения Троева, като представя наблюденията си в статията „Ню ейдж поклонничества в България“ (вж. Троева 2014). Книгите на Карлос Кастанеда силно са повлияли на този тип поклонничество, като пленяват аудиторията с екзотичната култура и мъдрост на Мексико. На интереса към далечното, мистичното се базират историите, свързани със загадъчните му пътешествия, които му донасят широка известност. Книгите му „Учението на Дон Хуан“ (1968 г.), „Една отделна реалност“ (1971 г.), „Пътуване към Икстлан“ (1972 г.) също са бестселъри. Макар че Кастанеда е антрополог по образование и неговите истории тръгват по линия на антроположкото изследване, то главната аудитория, която се събира около тях, позволява произведенията му да бъдат разглеждани във връзка с Ню ейдж културата. Нещо повече – книгите му слагат основата на широк спектър от течения, свързани например с „осъзнато“ сънуване и паранормални явления.

Популярни за времето си личности също заявяват принадлежност към идеите на Новата епоха. Така например, актрисата Шърли Макклеин е сред обществените фигури, които открито подчертават интереса си към вярванията на Ню ейдж, спиритуализма и прераждането. През 1983 г. те са събрани в книгата ѝ „Да достигнеш плода“. По-късно към нея се адаптира сериал, който добива широка популярност.

Нийл Доналд Уолш и поредицата му „Разговори с Бога“ допринасят значително за растежа на движението. Сюжетът на тази поредица залага на извеждането на езотерично познание чрез контактуването с мистично божество. „Селестинското пророчество“ (1993) на Джеймс Редфийлд също е сред влиятелните творби дори и днес (Sutcliffe 2003: 127; Pike 2004: 16). В книгата се говори за настъпването на едно ново време с особени възможности, където едно след друго се разкриват девет пророчества, след всяко от които човечеството се издига до ново равнище.

Паралелно с нарастващата популярност на този тип литература и на различните изкуства, обществената среда е атакувана и от някои особено значими промени свързани с развиване на нови политически и младежки движения. 90-те години са време на политически промени в Източна Европа, които довеждат до пренасяне на поредица от идеи от западния свят. След падането на Желязната завеса се наблюдава много по-интензивен пренос от Запад на Изток и обратно. През период е налице също повишаване на интереса към феномени, свързани с окултното: екстрасенси, ясновидци (вж. Беновска-Събкова 1993), полтъргайт (Беновска-Събкова 1991), деца индиго и др. Те също повлияват върху формирането на Ню ейдж идеологията, внасят нови черти или се зареж-

дат от нея. Популярни примери от този период в публичното пространство в България са личности като Ванга, Вера Кочовска, Слава Севрюкова. Още в последните години на комунистическия режим и в първите години на посткомунистическия преход широка обществена популярност придобиват съветските/руски екстрасенси като Джуна и Кашпировски, чиито способности за контакт с отвъдното и за лечителски сили са пропагандирани в различни печатни и телевизионни медии. Следвайки примери от западната култура, в началото на 90-те години в страните от Източна Европа бързо стават популярни различни телевизионни канали и вестници, посветени на тази тематика. За България могат да бъдат споменати примери като вестниците „Психо“ и „Феномен“, телевизионни канали като „Канал 2000“ и др. В това време редица секти и деноминации на християнството намират както множество последователи, така и силен отпор в лицето на възраждащата се православна църква след падането на комунистическия режим в Източна Европа.

По отношение на литературата през 90-те години, голяма част от споменатите книги са преведени на български език и навлизат на книжния пазар. Така се поставя началото на интереса към тази литература в България. Благоприятно обстоятелство в тази насока е смяната на политическия режим през 1989 година и новооткритата свобода на словото, което именно е преломният момент за популяризирането на Ню ейдж на българска почва. Темите, свързани с пророчества, паранормални явления, мистерии, конспирации, привличат нескрит интерес.

Тази вълна плавно е следвана от литература за усъвършенстване на човешките способности, книги за самопомощ и изцеление, популярна психология. Тенденцията е ясно доловима в световен план, доколкото книгите с практическа насоченост се радват на някои от най-високите тиражи. Постепенно тази вълна достига и България. Популярни заглавия от типа на „Подсъзнанието може всичко“ (1987) на Джон Кехоу, поредицата „Трансърфинг на реалността“ (2004–2018) на Вадим Зеланд, „Излекувай живота си (1984)“ и „Излекувай тялото си“ (1984) на Луиз Хей; „Лечение на всички болести“ (2008) на Хулда Кларк „Четирите споразумения“ (2001) на Дон Мигел Руис; „Седемте духовни закона на успеха“ (1994) на Дийпак Чопра, „Опитът на един глупак“ (2004) на Мирзакарим Норбеков, „Монахът, който продаде своето ферари“ (1996) на Робин Шарма, „Тайната“ (2006) на Ронда Бърн и още много други, оформят самостоятелна линия в този тип литература. В тези книги започват да се открояват идеите за трениране на духа и тялото с цел разкриване на вътрешния потенциал на всяко човешко същество. Оформят се концепции за духовно и физическо здраве; за неизчерпаем човешки ресурс, който всеки сам трябва да открие в себе си; за нравственост, която отделните индивиди да развият за по-доброто си съществуване. Налага се възгледът, че благоденствието на обществата ще се осъществи чрез промяна отвътре – навън, от частното към общото. Набляга се на разбирането, че духовното усъвършенстване върви „ръка за ръка“ с телесното. Тук силно си личи идеята, че „всеки е свой собствен проект“, което е

по-различно от „проект на Бога“ например, каквото най-често е религиозното разбиране. Тези линии оформят и посоките, по които се задействат и поредица от практики и житейски проекти. Повечето книги предлагат конкретни съвети, с което започва да се върви към конкретни методи за спазването на тези съвети, а по-късно и до изградени модели на практикуване.

Друга линия на Ню ейдж литературата е свързана с някои вече създадени движения, които се ръководят от духовен учител, имат своя практика и книга с идеология или пък обратно, дадени книги стават причина за създаването на нови движения. Такъв пример от 90-те години, е поредицата „Звънтящите кедри на Русия“ на Владимир Мегре (Andreeva 2018), която в България и страните от бившия Източен блок подхранва идеите за житейски проект, базиран на живеенето в екоселища с определени параметри, идеология и порядки. В този случай заедно с популяризирането на литературна творба се създава движение. Обратният пример също се наблюдава – движение, което има своята канонична книга или множество книги. По тази формула се движи например китайското учение за усъвършенстване на духа и тялото – Фалун Дафа, добило световна популярност и набиращо последователи и в България в последните десет години (вж. Askerman 2005; вж. още Манова 2014). То има свой духовен учител – Лий Хонгджъ, който пише текстове, чрез четенето на които учениците му получават както философско познание, така и множество инструкции за практикуване на заложените в движението методи за самоусъвършенстване чрез медитативни техники. Българският пример за вариант на Ново религиозно движение в лицето на Бялото братство също може да бъде посочен като влиятелно явление и днес, основаващо се на редица текстове, под формата на лекции и книги, както от създателя на движението в България – Петър Дънов, така и текстове от негови ученици. По отношение на това движение, полезни могат да бъдат изследванията на Светослава Тончева (вж. Тончева 2015) и Живко Лефтеров (вж. Лефтеров 2018).

Литературните творби несъмнено остават един от най-въздействащите инструменти за разпространяване идеите на Новата епоха. Чрез писането на текстове и издаването на книги се заявява достоверност на информацията, задълбоченост и качествена аргументация. Важно би било да се очертае и комерсиалния аспект, свързан с издаването и високото търсене на тази литература (вж. Ramstedt 2007; Carrette, J. & R. King 2005). Капиталистическият привкус, от една страна води до разрастване на редица течения, чиято цел е печалба, което всъщност профанизира голяма част от вярванията и практиките. Заедно с това процесът достига до все по-широки кръгове от хора, което допринася за високата им численост, а свободният поток на информация дава възможност на по-критично настроените последователи да задълбочат интересите си, когато пожелаят. В този аспект Ню ейдж е по-скоро гъвкав социален фон, където се намира начин комерсиално и некомерсиално паралелно да съществуват.

Всички тези тенденции продължават да избуяват, да се развиват и през новия век, но към тях се добавя и разцветът на новите технологии и интернет.

Бележи се началото на революция в телекомуникациите. Интернет и мобилните устройства в края на 90-те и началото на XXI в. постепенно стават неразривна част от всекидневието на хората, а това довежда до нови нива на комуникация и пренос на информация. Чрез новите платформи за социално общуване като Фейсбук, Туитър, Ютюб, Инстаграм общуването и обменът на данни прекосяват и пронизват граници по забележителен начин. Тези полета налагат свои параметри, закони и политики, които през последните десет години оформят огромно влияние и налагат изобретяването на изцяло нов социален опит във виртуалното пространство (Burgess, J. & Green, J. 2009; Horst, A. & Miller, D. 2012). В тях има място за всякакъв вид информация, като това още повече способства за разпространяване на Ню ейдж идеи, възгледи, философия и практики. В социалните мрежи и изобщо в интернет се откриват редица блогове, сайтове и ютюб канали, откриващи широтата на Ню ейдж за всеки заинтересован от разнообразните му знания и течения.

Бумът на технологиите засяга и транспорта, като преодоляването на огромни разстояния става все по-бързо, което спомага значително за създаването на все повече взаимовръзки между отделните страни, организации и хора. В културно отношение нарастващо значение придобиват идеите на мултикултурализма (Baumann 1999; Barry 2002; Bennett 1998). Взаимно-проникналите идеи, капитали, технологии и елементи от култури, създават една нова глобална реалност. Цялата тази световна социална картина води до нови възможности, но и до нужда от осмисляне на човешкия опит, като се зачита свободата и автономността, културния релативизъм и търсенето на автентичност. На този фон Ню ейдж културата има нужната почва, за да достигне до все по-широк обхват. В нея също така се побира нуждата и от преосмисляне на духовността, в съответствие с гъвкавостта и индивидуализма – нещо, което световните религии все по-трудно успяват да удържат, поне в културите, доминирани от западни ценности. Ню ейдж като начин на живот или просто спорадичен поглед към набор от практики за вътрешен комфорт, създава широко поле, което да помага при удържането на всички тези, в голяма степен предизвикателни, социални сценарии, с които постмодерният човек се сблъсква.

Представеният преглед на контексти маркира среда, характеризирана от непрестанни промени и изменчивост. Разбираемо, бурните промени поставят личностите пред редица предизвикателства. Някои от техните проявления са несигурност и тревожност по отношение на заобикалящия свят, загуба на връзката с религиозните авторитети и тяхното наставничество в житейския път. Все по-видима е настоячивата нужда от възвръщане към духовността, която да придава смисъл и посока и в тази връзка – полагаането на неимоверни усилия за осмисляне и управление на идентичността, която често се размива и изисква непрекъсната актуализация. Всички тези потребности се усилват още повече поради ускорението на времевите структури на днешния социален свят, както и самото естество на глобалната реалност, с всички ползи и недостатъци, които тя носи. Именно в този напрегнат и объркан свят се налага личностите да изгра-

дят свои стратегии за справяне с надвисналите опасности, като полагат непрестанни усилия да поддържат несъмнено крехък баланс. Тези стратегии днес са оформили Ню ейдж като поле със запас от огромна информация, което подбира в себе си редица насоки за вътрешна устойчивост и персонални наставления, целящи най-общо по-добър живот.

Заключение

Изложените дотук контексти, схващания и дебати показват достатъчно ясно на какво Ню ейдж дължи своята многопластовост, изменчивост и разнопосочност. Трудностите по отношение на поставяне на границите му и очертаване на достатъчно ясно съдържание вероятно ще се задълбочават все повече. Същевременно, интересът към това поле нараства и отключва нови и плодотворни перспективи за изследвания, които успешно да дискутират по-мощните процеси на съвременността. Постепенното разширяване на идеите на хуманизма, индивидуализма, релативизма, феминизма, секуларизацията е добра почва за днешния Ню ейдж и го подплатява с идейна стойност. Заедно с това нуждата от нова духовност търси да запълни пропукванията и разминаванията между съвременния човек и традиционните религии.

Ню ейдж е един постмодерен продукт, който се заражда като следствие и донякъде отговор на всички изброени по-горе процеси, характеризиращи XX и XXI век, но най-важните му функции се основават на възможностите за сглобяване и стабилизиране на все по-проблемната идентичност на съвременния човек. Бурните промени и сътресения на XX век, водят до разпадане на т.нар. „големи разкази“ (Лиотар 1999) и това изправя личностите пред предизвикателството да съставят свой собствен разказ, способен да подкрепя изграждането на техните житейски проекти. За да бъде стабилизирани този разказ и тази биографична илюзия (Бурдийо 1997), често са нужни външни насоки за устойчивост, които да синхронизират многопрофилната самоличност на постмодерния човек. Те се изразяват в холистичен начин на живот, техники за управление на стреса, практики за самоусъвършенстване, идващи от далечни култури, които в условията на глобален свят лесно се усвояват, модифицират и прилагат в зависимост от индивидуалните нужди. Всичко това формира един характерен гъвкав и релативистичен стил на живот, който разполага с многобройни похвати за справяне със сложната социална реалност, в която е потопен постмодерният човек.

Литература:

Баркър, А. 1997. Новите религиозни движения: Практическо въведение. София. Литавра. [Barkar, A. 1997. Novite religiozni dvizhenia: Prakticheskovo vavedenie. Sofia. Litavra].

Бауман, З. 2003. Общността: Търсене на безопасност в несигурния свят. София. Лик. [Bauman, Z. 2003. Obshtnostta: Tarsene na bezопасnost v nesigurnia svyat. Sofia. Lik].

Бек, У. 2013. Рисковото общество – по пътя към една друга модерност. София. Критика и Хуманизъм. [Beck, U. 2013. Riskovoto obshtestvo – po patya kam edna druga modernost. Sofia. Kritika i Humanizam].

Беновска-Събкова, М. 1991. НЛО, полтергайт, мистика и духовна криза (Съвременно митотворчество и фолклорна традиция). София. Български фолклор, №3, 55–62 [NLO, poltergajst, mistika i duhovna kriza [Benovska-Sabkova, M. 1991. NLO, poltergajst, mistika i duhovna kriza (Savremenno mitotvorchestvo i folklorna traditsia). Sofia. Balgarski folklor, №3, 55–62].

Беновска-Събкова, М., 1993. Явлението екстрасенси от гледна точка на фолклористиката. София. Български фолклор №5, 3–17. [Benovska-Sabkova, M., 1993. Yavlenieto ekstrasensi ot gledna tochka na folkloristikata. Sofia. Balgarski folklor № 5, 3–17].

Бурдийо, П. 1997. Биографичната илюзия. (от: Практическият разум. Върху теория за дейността. София: Критика и хуманизъм. [Bourdieu, P. 1997. Biografichnata ilyuziya. Ot Prakticheskijyat razum. Vurhu teoriya za dejnostta. Sofia: Kritika i humanizam].

Бурдийо, П. 2002. Мъжкото господство. София: Лик [Bourdieu, P., 2002. Mazhkoto gospodstvo. Sofia: Lik].

Кюркчиев, С. 2019. Психологически експертизи и грижата за себе си. София: Изток Запад [Kyurkchiev, S. 2019. Psihologicheski ekspertizi i grizhata za sebe si. Sofia: Iztok Zapad].

Лефтеров, Ж., 2018. Реигиозната политика на Българската комунистическа партия и Бялото братство. София: НБУ [Lefterov, Zh., 2018. Reigioznata politika na Balgarskata komunisticheska partia i Byaloto bratstvo. Sofia: NBU].

Лиотар, Ж.-Ф. 1999. Постмодерната ситуация. София: Наука и изкуство. [Lyotard, Zh.-F., 1999. Postmodernata situatsia. Sofia: Nauka i izkustvo].

Манова, А. 2014. Общността Фалун Дафа. Практики за самоусъвършенстване. Дипломна работа за придобиване на образователна степен „магистър“, ПУ „Паисий Хилендарски, Пловдив Manova, A., 2014. [Obshtnostta Falun Dafa. Praktiki za samousavarshenstvane. Diplomna rabota za pridobivane na obrazovatelna stepen „magistar“, PU „Paisiy Hilendarski, Plovdiv].

Манова, А. 2019. Ню ейдж културата възможни подходи и методи на изследване. В: Стоилова, Е. и Минчева, С. (съст.). Теренът: традиции и иновации. Студентски етнологички срещи – Пловдив 2015. УИ „Паисий Хилендарски“. Пловдив, 7–21 [Manova, A. 2019. Nyu eydzh kulturata vazmozhni podhodi

i методи na izsledvane. V: Stoilova, E. i Mincheva, S. (sast.). Terenat: traditsii i inovatsii. Studentski etnolozhki sreshti – Plovdiv 2015. UI „Paisiy Hilendarski“. Plovdiv, 7–2].

Манова, А. 2020. Нью ейдж в България: житейски проекти и практики за самоусъвършенстване. Дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“, ПУ „Паисий Хилендарски, Пловдив [Manova, A. 2020. Nyu eydzh v Bulgaria: zhiteyski proekti i praktiki za samousavarshenstvane. Disertatsia za prisazhdane na obrazovatelnata i nauchna stepen „doktor“, PU „Paisiy Hilendarski, Plovdiv].

Маслоу, Е. 2010. Мотивация и личност. София. Кибеа [Maslow, E. 2010. Motivatsia i lichnost. Sofia. Kibeа].

Роза, Х. 2015. Ускоряване. София: Критика и хуманизъм [Rosa, H. 2015. Uskoryavane. Sofia: Kritika i humanizam].

Станчева, А. 2015. Природозащитничеството и неговите локални измерения в контекста на идеите и практиките на една екообщност в България. Изследвания на културната памет, културното наследство и идентичности. София. ИК „Гутенберг“, 340–366. [Stancheva, A. 2015. Prirodzashtitnichestvoto i negovite lokalni izmerenia v konteksta na ideite i praktikite na edna ekoobshtnost v Bulgaria. Izsledvania na kulturnata pamet, kulturnoto nasledstvo i identichnosti. Sofia. IK „Gutenberg“, 340–366].

Станчева, А. 2016. Екодвижения в постсоциалистическа България. Културни практики и гражданска активност. Дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. ИЕФЕМ, София [Stancheva, A. 2016. Ekodvizhenia v postsotsialisticheska Bulgaria. Kulturni praktiki i grazhdanska aktivnost. Disertatsia za prisazhdane na obrazovatelnata i nauchna stepen „doktor“. IEFEM, Sofia].

Тейлър, Ч. 1999. Безпокойството на модерността. София. Критика и Хуманизъм. [Taylor, Ch. 1999. Bezpokoystvoto na modernostta. Sofia. Kritika i Humanizam].

Тейлър, Ч. 2003. Изворите на Аза. Формиране на модерната идентичност. София. Сонм [Taylor, Ch. 2003. Izvorite na Aza. Formirane na modernata identichnost. Sofia. Sonm].

Тончева, С. 2015. Из новата духовност на XX век. Антропософия, Бяло братство, Единно учение. София. Парадигма [Toncheva, S., 2015. Iz novata duhovnost na XX vek. Antroposofia, Byalo bratstvo, Edinno uchenie. Sofia. Paradigma].

Троева, Е. 2014. Нью ейдж поклонничества в България. Български фолклор, № 40 (2), 153–169. [Troeva, E. 2014. Nyu eydzh poklonnichestva v Bulgaria. Balgarski folklor, № 40 (2), 153–169].

Фуко, М. 2019. История на сексуалността: Волята за знание. Т1. София. Критика и хуманизъм. [Foucault, M. 2019. Istoria na seksualnostta: Volyata za znanie. T. 1. Sofia. Kritika i humanizam].

Ackerman, S. 2005. Falun Dafa and the New Age Movement in Malaysia: Signs of Health, Symbols of Salvation. Social Compass, 52(4), 495–511.

- Andreeva, J. 2018. Verbal Clichés of Followers in the “Anastasia” New Religious Movement. *Anthropology & Archeology of Eurasia*, 52(2), 88–106.
- Barry, B. 2002. *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Harvard University Press.
- Baumann, G. 1999. *The Multicultural Riddle: Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*. Psychology Press.
- Bauman, Z. 2000. *Liquid Modernity*. Cambridge. Polity.
- Bennett, D.(ed). 1998. *Multicultural States: Rethinking Difference and Identity*. London. Routledge.
- Bruce, S. 1998. Good Intentions and Bad Sociology: New Age Authenticity and Social Roles. *Journal of Contemporary Religion*, №13(1), 23–35.
- Burgess, J. & Green, J. 2009. *YouTube: Online Video and Participatory Culture*. Cambridge. Polity Press.
- Carrette, J. & King, R. 2005. *Selling Spirituality: The silent takeover of religion*. London: Routledge.
- Chryssides, G. 2007. Defining the New Age. *Handbook of New Age*, Boston. Brill Academic Publishers. №1, 5–25.
- Crowley, K. 2011. *Feminism’s New Age: Gender, Appropriation and the After-life of Essentialism*. New York. Suny Press.
- Drury, N. 2004. *The New Age: Searching for the Spiritual Self*. London. Thames and Hudson.
- Ellwood, R., 1992. How New is the New Age ?. *Perspectives on the New Age*, Albany, NY. State University of New York Press, 59–67.
- Giddens, A. 1990. *The Consequences of Modernity*. Stanford. University Press.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge. Polity Press.
- Hammer, O. 2001. *Claiming Knowledge: Strategies of Epistemology from Theosophy to the New Age*. Leiden and Boston. Brill.
- Hammer, O. 2006. *New Age Movement*. In: Wouter Hanegraaff, (editor) *Dictionary of Gnosis and Western Esotericism*. Leiden: Brill, 855–861
- Hanegraaff, W. 1996. *New Age Religion and Western Culture: Esotericism in the Mirror of Secular Thought*. Leiden. Brill.
- Heelas, P. 1996. *The New Age Movement: Religion, Culture and Society in the Age of Postmodernity*. Cambridge MA. Blackwell.
- Heelas, P. 2008. *Spiritualities of Life: New Age Romanticism and Consumptive Capitalism*. Oxford. Blackwell.
- Horst, A. & Miller, D. (eds), 2012. *Digital Anthropology*. London, New York. Berg.
- Ivakhiv, A., 2001. *Claiming Sacred Ground: Pilgrims and Politics at Glastonbury and Sedona*. Bloomington. Indian University Press.
- Kemp, D. 2004. *New age: A guide: Alternative Spiritualities from Aquarian Conspiracy to Next Age*. Edinburgh. Edinburgh University Press.

Lewis, J. 1992. Approaches to the Study of the New Age Movement. Perspectives on the New Age. Albany, NY. State University of New York Press, 1–12.

Melton, J. G., 2007. Beyond the Millennialism: The New Age transformed. In: D. Kemp & J. R. Lewis, eds. Handbook of New Age. Boston: Brill Academic Publishers, №1, 77–97.

Pike, S., 2004. New Age and Neopagan Religions in America. New York: Columbia University Press.

Ramstedt, M., 2007. New Age and business. In: D. Kemp & J. R. Lewis, eds. Handbook of New Age. Boston: Brill Academic Publishers, №1, 185–205.

Sutcliffe, S. 2003. Children of the New Age: A History of Spiritual Practices. London: Routledge.

Sutcliffe, S. 2007. The origins of new age religion between the two world wars. In: D. Kemp & J. R. Lewis, (eds). Handbook of New age, Brill Academic Publishers. №1, 51–75.

York, M. 1995. The Emerging Network: A Sociology of the New Age and Neo-Pagan Movements. London. Rowman & Littlefield.

York, M., 2007. The New Age movement as an astrological minority religion with mainstream appeal. In: D. Kemp & J. R. Lewis, eds. Handbook of New Age. Boston: Brill Academic Publishers, №1, 405–413.

Д-р Анелия Манова

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

E-mail: aya_@abv.bg